

УДК 364-786:316.612-044.332:364.4-044.247]-042.75(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.53.26-29

Варивода Юлія Юрївна
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальність 231 Соціальна робота
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна
pesotskaya2017@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8028-7878>

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ, СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У міжнародному просторі соціальне благополуччя є основою демократичного та соціально справедливого суспільства. Цілі Сталого Розвитку передбачають створення недискримінаційного, рівноправного та інклюзивного суспільства. Вітчизняним законодавством визначено соціальні послуги, які сприяють цьому. Відтак, надання таких послуг, як соціальна реабілітація, соціальна адаптація та соціальна інтеграція спрямовані на створення соціального благополучного суспільства. Саме тому метою статті є розкриття сутності цих понять та встановлення взаємозв'язку між поняттями соціальна реабілітація, соціальна адаптація та соціальна інтеграція. Для досягнення поставленої мети було використано теоретичний метод – аналіз та синтез наукової літератури та нормативно-правової бази з метою їх структурування та узагальнення. Взаємозалежність соціальної реабілітації, соціальної адаптації та соціальної інтеграції відслідковується на законодавчому рівні. Окрім цього, вітчизняні дослідники також вбачають взаємозв'язок між цими послугами, метою яких є допомоги особистості налагодити взаємовідносини із соціальним середовищем.

Ключові слова: соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна реабілітація, соціальні послуги.

Вступ. Розбудова демократичного, інклюзивного, доступного та соціально справедливого суспільства вимагає забезпечення дотримання прав усіх категорій населення, а також створення умов соціального захисту. Відтак, «у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку» [9]. Результатом Саміту стало затвердження документу «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», у якому було визначено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань.

Цілі Сталого Розвитку спрямовані на подолання бідності, дискримінації, гендерної нерівності, екологічних проблем тощо. Україна доєдналася до «глобального процесу забезпечення сталого розвитку» [9].

Сьогодні більшість населення України є соціально незахищеним і потребує підтримки та допомоги держави. Згідно законодавства України особи, які опинилися в складних життєвих обставинах, мають право отримати соціальні послуги.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги – це «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб / сімей, які в них перебувають» [7]. Надання соціальних послуг передбачає поліпшення пристосування особистості до середовища та оптимізацію потенціалу для повноцінного соціального включення та функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання соціальної реабілітації, соціальної інтеграції та соціальної адаптації вивчаються багатьма вітчизняними науковцями на різних вікових етапах особистості. Входження людини в суспільство є складним процесом. На це впливає чимало внутрішніх та зовнішніх факторів.

Проблеми соціальної адаптації особистості до умов соціального середовища розглядають у своїх працях І. Іванова, О. Резнікова, Л. Тюптя.

Т. Єгорова, Д. Зайцев, А. Жорняк, Т. Мартинюк, Т. Плахіна та Т. Семигіна висвітлюють проблеми вза-

ємовідносин між людьми, зокрема з інвалідністю, та суспільством, а також їх взаємовплив один на одного.

Проблеми соціальної реабілітації досліджують О. Вербовська, Н. Коляда, О. Кравченко та ін. О. Вербовська висвітлює проблеми професійної реабілітації, у тому числі людей з інвалідністю. Н. Коляда досліджує навчально-виховні аспекти соціальної реабілітації. Зокрема, О. Кравченко вивчає соціально-психологічну реабілітацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму.

Мета статті – розкрити сутність понять «соціальна адаптація», «соціальна інтеграція» та «соціальна реабілітація» та встановити взаємозв'язок між ними.

Методи дослідження. Для поставленої мети було використано теоретичний метод – аналіз та синтез наукової літератури та нормативно-правової бази з метою їх структурування та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правовою базою України зазначено низку соціальних послуг, метою яких є подолання складних життєвих обставин. Розв'язання соціально-психологічних проблем вимагає надання таких послуг, які б сприяли відновленню соціальних функцій особистості та сприяли б виконанню певних соціальних ролей. Так, Класифікатором соціальних послуг передбачено надання таких соціальних послуг, як соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, а також соціальна реабілітація [6].

Вважаємо, що саме ці послуги допомагають подолати певні внутрішні бар'єри, розвинути soft skills та успішно інтегруватися у суспільство. Саме тому пропонуємо розглянути ці поняття більш детально.

Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації» № 514 від 18.05.2015 р. соціальна послуга соціальної адаптації – це «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб, які перебували у спеціалізованих або інтернатних закладах, осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на

певний строк, до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення / пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності» [5].

Вважаємо, що соціальна адаптація виникає внаслідок взаємодії особистості та соціального середовища.

І. Іванова та Л. Тюптя розглядають соціальну адаптацію як «пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії» [2].

Процес соціальної адаптації зумовлює входження особистості у соціальне середовище. Саме тому, на думку Т. Плахіної, соціальна адаптація сприяє соціальній інтеграції. Тобто відбувається «передача соціального досвіду, навчання соціальних форм і способів діяльності під час виховання, навчання, включення в різні види діяльності, соціальної та професійної реабілітації» [4, с.167].

На нашу думку, соціальну адаптацію необхідно розглядати як певні умови, у яких людина готова брати участь у виконанні соціальних ролей та взаємодіяти відповідно до суспільних норм та очікувань. Пристосувавшись до середовища, відбувається інтеграція особистості з соціумом.

У Класифікаторі соціальних послуг зазначена така послуга, як «соціальна інтеграція та реінтеграція». Згідно документа соціальна інтеграція та реінтеграція – «допомога в оформленні документів; допомога в отриманні реєстрації місця проживання / перебування; сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; допомога у зміцненні / відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; сприяння організації та діяльності груп самопомогі; сприяння в отриманні послуги перекладу, вивчення державної мови; сприяння у встановленні зв'язків із національно-культурними організаціями співвітчизників» [6].

Відтак, науковці визначають соціальну інтеграцію як «прийняття особи іншими членами організації; процес встановлення оптимальних зв'язків між відносно самостійними недостатньо пов'язаними між собою соціальними об'єктами (індивідуальними, групами, соціальними класами, державами) і подальше їх перетворення на єдину, цілісну систему, в якій її частини узгоджені та взаємозалежні на основі спільних цілей та інтересів» [1, с.326].

Аби проходження соціальної інтеграції відбулося успішно, необхідно відновлення соціальних функцій та психоемоційного стану особистості. Саме тому вважаємо, що відновленню соціальних функцій та сприянню соціальній інтеграції може допомагати соціальна реабілітація.

У Класифікаторі соціальних послуг визначена послуга «соціально-психологічна реабілітація», яка має на меті «короткотермінове проживання, проведення психологічного консультування та психолого-педагогічної корекції; сприяння в отриманні освітніх послуг; здійснення трудової адаптації; інформування та / або консультування; представництво інтересів; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; надання допомоги в отриманні медичних послуг; повернення дитини до біологічної родини» [6].

О.Кравченко пропонує розглядати соціально-пси-

хологічну реабілітацію як «систему заходів, спрямованих на відновлення, розвиток та утвердження соціального статусу особистості, її психологічних функцій, якостей, властивостей; захист психічного здоров'я та соціального благополуччя; залучення до повноцінної життєдіяльності, включення в соціальні відносини» [8, с. 43].

Вважаємо, що соціально-психологічна реабілітація пронизує усі аспекти життєдіяльності особистості і цим допомагає їй стати активним учасником суспільства. Сутністю соціально-психологічної реабілітації є відновлення та розвиток соціальних функцій та психічних механізмів, що забезпечують соціальну діяльність особистості.

У науковій літературі також виокремлюють поняття «соціальна реабілітація». Під соціальною реабілітацією розуміють «систему заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності через соціально-довкільну орієнтацію та соціально-побутову адаптацію, соціальне обслуговування, задоволення потреби в забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації» [3, с. 9].

Усі три послуги спрямовані на соціальне включення особистості у життєдіяльність соціуму, її активну участь у родинно-побутовій, соціокультурній, громадській, освітній та професійній сферах. Тому вважаємо, що соціальна адаптація, соціальна інтеграція та соціальна реабілітація взаємозалежні процеси (рис.1).

Вважаємо, що взаємозалежність цих понять полягає у таких ключових моментах:

По-перше, заходи передбачені цими послугами спрямовані на розв'язання соціально-психологічних проблем особистості.

По друге, кожна з цих послуг є частково складовою одна одної, тобто соціальна адаптація сприяє соціальній інтеграції, а без соціально-реабілітаційних заходів неможлива реалізація соціальної адаптації та соціальної інтеграції.

По-третє, усі три послуги мають на меті допомогти особистості відновити свої соціальні функції та свій соціальний статус у суспільстві.

Завдяки спільній реалізації можливе повноцінне відновлення навичок особистості до соціального функціонування.

Варто зауважити, що соціальна адаптація, соціальна інтеграція та соціальна реабілітація є більш ефективними, якщо їх реалізовувати у комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медичними, освітніми, соціально-психологічними та культурними послугами.

Проходження усіх цих процесів допомагає особистості стати не лише об'єктом, але й суб'єктом, тобто бути активним учасником суспільства та повноцінно виконувати свої соціальні функції та соціальні ролі. Варто зауважити, що під час надання цих послуг необхідно опиратися на сильні сторони особистості, сприяти розкриттю її потенціалу та набуттю тих навичок та знань, що сприятиме розвитку людини та суспільства.

Необхідно відмітити, що той негативний досвід, що спричинив настання кризової ситуації, варто перетворити на позитивні установки та стимулювати внутрішню мотивацію для саморозвитку та самореалізації особистості.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз наукової літератури та нормативно-правової бази України, було зроблено висновок, що соціальна реабілітація, соці-

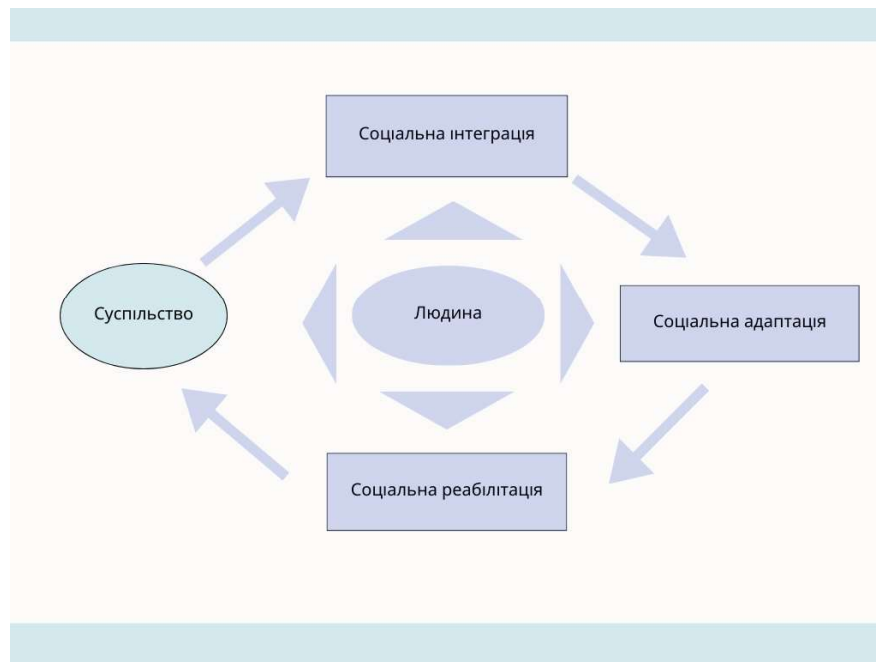

Рис.1. Взаємозалежність соціальної адаптації соціальної інтеграції та соціальної реабілітації

альна адаптація та соціальна інтеграція – це взаємозалежні поняття та процеси у соціальній роботі. У першу чергу це обумовлене тим, що об’єктом їхньої діяльності є особистість, яка опинилася в складних життєвих обставинах. По-друге, кожна з цих послуг є складовою одна одної, тобто соціальна адаптація та інтеграція неможливі без заходів соціальної реабілітації, а соціальна адаптація позитивно впливає на соціальну інтеграцію. Надання цих послуг перед-

бачає встановлення соціальних контактів, розвиток навичок для життєдіяльності особистості у соціумі, розкриття потенціалу тощо. Перспективами подальших розвідок є вивчення соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної реабілітації кризь призьму міждисциплінарного підходу та міжсекторальної співпраці, а також надання цих послуг різним категоріям населення, зокрема дітям та молоді з інвалідністю різних нозологій.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В.Ковбасюк (голова) та ін. Т.7: Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. колегія: І.А.Грицяк, Ю.П.Сурмін та ін. Київ: НАДУ, 2011. 764 с.
2. Іванова І.Б., Тюття Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб. / Н. Пророк та ін.; заг. ред. Н. Пророк. Київ: ОБСЄ, 2018. Т. 1. 208 с.
4. Плахіна Т.С. Порівняння процесу соціалізації та адаптації звичайної дитини та дитини з інвалідністю: філософсько-антропологічний процес. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2016. Вип.36(49). С.164–173.
5. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ М-ва соц. політики України від 18.05.2015 р. № 514: станом на 13 жовт. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
6. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ М-ва соц. політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
8. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни: колективна монографія / [О.Д. Сафін, Н.М. Коляда та ін.]; за заг. ред. О.О.Кравченко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. ФОП Ямчинський О.В., 2022, 406 с.
9. Цілі сталого розвитку. Організація Об’єднаних Націй в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 21.09.2023).

References

1. Hrytsyak, I.A., & Surmin, Yu.P. (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia u 8 t. Tom 7: Derzhavne upravlinnia v umovakh hlobalnoi ta yevropeiskoi intehtratsii* [Encyclopedia of public administration in 8 volumes. Volume 7: Public administration in the context of global and European integration]. NADU. (in Ukrainian).
2. Ivanova, I.B., & Tyuptia, L.T. (2004) *Sotsialna robota: teoriia i praktyka* [Social work: theory and practice]. VMUROL «Ukraine». (in Ukrainian).
3. Prorok, N., Zaporozhets, O., Kreimeier, Dzh., Hrydkovets, L., Tsarenko, L., Kovalchuk, O., Nevmerzhytskyi, V., Kondratenko, L., Manylova, L., Chekster, O., & Paliienko, T. (2018). *Osnovy rehabilitatsiinoi psykholohii: podolannia naslidkiv kryzy* [Fundamentals of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis]. OSCE. (in Ukrainian).
4. Plakhina, T.S. (2016). Porivniannia protsesu sotsializatsii ta adaptatsii zvychainoi dytyny ta dytyny z invalidnistiu: filosofsko-antropolohichnyi protses [Comparison of the process of socialization and adaptation of an ordinary child and a child with disabilities: philosophical and anthropological process]. *Scientific Journal of Dragomanov National Pedagogical University*, 36 (49),164–173. (in Ukrainian).
5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi adaptatsii [On approval of the State Standard of Social Adaptation]: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine. No.514 (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>

- (in Ukrainian).
6. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh [On Approval of the Classifier of Social Services]: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine. No.429 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (in Ukrainian).
 7. Pro sotsialni posluhy [On Social Services]: Law of Ukraine. No.2671-VIII (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (in Ukrainian).
 8. Kravchenko, O.O., Koliada, N.M., Safin, O.D., Kucher, H.M., Mishchenko, M.S., Karamanov, O.V., Polishchuk, O.R., Reznichenko, I.H., Levchenko, N.V., Shelenkova, N.L., Teptiuk, Yu.O., Chupina, K.O., Voitovska, A.I., Polishchuk, N.M., Koliada, N.I., Tabachenko, S.A., Pesotska, Yu.Yu., & Bobrynova, S.D. (2022). *Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia vrazlyvykh katehorii hromadian vid naslidkiv viiny* [Social and psychological rehabilitation of vulnerable categories of citizens from the consequences of war]. FOP Yamchynskiy O.V. (in Ukrainian).
 9. Tsili staloho rozvytku [Sustainable Development Goals]. United Nations in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.
Стаття прийнята до друку 02.10.2023 р.

Varyvoda Yuliia

PhD Student

Department Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

INTERDEPENDENCE OF SOCIAL REHABILITATION, SOCIAL ADAPTATION AND SOCIAL INTEGRATION IN THE SOCIAL WORK FIELD

Abstract. Internationally, social well-being is the foundation of a democratic and socially just society. In September 2015, as part of the 70th session of the UN General Assembly, the UN Summit on Sustainable Development took place in New York, where the document «Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development» was approved, which includes 17 Sustainable Development Goals and 169 tasks. The Sustainable Development Goals envision a non-discriminatory, equal and inclusive society. Ukraine has joined the «global process of ensuring sustainable development». Domestic legislation defines social services that help to overcome these problems and create a socially comfortable society for all categories of the population. Social services include social rehabilitation, social adaptation and social integration, which are aimed at creating a socially prosperous society. That is why the purpose of the article is to reveal the essence of these concepts and to establish the relationship between these key concepts. To achieve this goal, the author used the theoretical method of analysis and synthesis of scientific literature and the legal framework with a view to structuring and generalizing them. The interdependence of social rehabilitation, social adaptation and social integration is monitored at the legislative level. In addition, domestic researchers also see the interconnection between these services, which aim to help individuals establish relationships with the social environment. All the services are aimed at the social inclusion of individuals in the life of society, their active participation in family and domestic, socio-cultural, public, educational and professional spheres.

Key words: social adaptation, social integration, social rehabilitation, social services.